

ПРОБЛЕМИ СТРАХА У БОРБИ

Међу чиниоцима који угрожавају морал војске, страху припада једно од првих места. Интензиван страх умањује борбену и моралну вредност војника, јер пренапреже и често доводи до потпуног слома његову физичку и психичку снагу. Парализирајући утицај страха на војника може да буде последица многих објективних и субјективних фактора, а различити психички поремећаји које он изазива у области воље и умних активности човека могу бити привременог или трајног карактера.

Проблеми страха у евентуалном рату заслужују да се посебно проуче кроз свестрану анализу, јер би осећање страха у томе рату представљало далеко већу опасност за морал бораца и народа и за ментално здравље човека уопште, него што је био случај у минулим ратовима.

Далеко смо од тога да можемо сазнати и представити све последице психичког оптерећења човека у евентуалном рату, али неки показатељи ипак нам омогућавају да донесемо извесне закључке о проблемима страха у рату, који би се водио савременим средствима за масовно разарање и уништавање.

Искуства „хладног рата“. Иако нема сигурних мерила које психичке појаве и проблеме савременог човека треба сматрати последицом хладног рата и страха од нуклеарног оружја, не могу се оспоравати бројне чињенице које указују на везу између тих појава и „хладног рата“.

Познато је, на пример, да грађани појединих земаља троше огромне суме новца да би себи изградили противатомска склоништа, у која се неки склањају чим се „загреју“ поједини међународни проблеми. За време „кубанске кризе“ приличан број људи у неким западним земљама похитао је у ова склоништа. Уплашени људи куповали су со и слагали је у подруме, верујући да ће их она заштити од атомског зрачења.

Мада се ради о појединцима, не сме се занемарити поступак оних који гоњени „нуклеарним страхом“ беже од стварности и цивилизације. Представе о општој катастрофи која би задесила човечанство у нуклеарном рату уништавају психичко здравље многих људи. У садашњој светској „равнотежи страха“ милиони људи губе душевни мир. Због тога је испољавање неофицијалне све чешће. Далеко смо од тога да знамо све негативне последице општег страха од „нуклеарне катастрофе“. Међутим, тај страх је најраспрострањенији фоби-

дни страх савременог човека. Мало је оних који не страхују од нуклеарног рата — њих ваљда и нема. „Сама помисао на рат улива страх“, масовно је у једној анкети одговорила омладина у неким западно-европским земљама. Од тога страхује велики део данашње генерације, што је у многим земљама нарочито карактеристично за млађе генерације, јер пропаганда интензивно презентира призоре „мега-смрти“, а нуклеарне „печурке“ свакодневно подсећају људе на могућну катастрофу и „тотално уништење“.

Страх од светског рата и стална стрепња подстичу осећање несигурности и проузрокују разне поремећаје у психичком животу савременог човека.

Бежање од „мега-смрти“ и „скоре пропасти“ често се испољава у одавању алкохолу, развијању теорије о „бесмислености живота“, нарастању разних порока код појединаца итд. Није мали број оних који под притиском „нуклеарног страха“ све више испољавају одређене настраниости у области надградње и усклађивања својих жеља, стремљења и поступака са другим људима и друштвеним нормама.

Данас се поуздано зна да и страх од нуклеарног оружја такође доприноси ширењу психопатских личности и ствара одређене настраниости код многих људи. О томе се у неким земљама све чешће научно расправља.

Психолошко дејство савременог оружја. — Квалитативне и квантитативне промене настале појавом савременог оружја не могу се упоређивати ни са једним периодом у историји развоја наоружања. Некад се у прошлости наоружање припремљено за нови рат није толико разликовало од оног употребљеног у претходном рату, као што би био случај са евентуалним трећим светским ратом у односу на минули рат.

Данас се сви слажу да је човек створио таква оружја која би у једном светском рату могла извршити уништења каква се по обиму и страхотама нису могла ни замислити у прошлости. Због тога треба очекивати да ће и страх код људи у томе рату бити несразмерно већи него икад раније. Сасвим је сигурно да ће далеко моћнија борбена средства неизмерно умножавати емоционална оптерећења човека. Ако чак и занемаримо друге негативне чиниоце, све би то отежавало рационалну делатност човека при извршавању борбених и других задатака.

Савремени војни писци прихватају као правило да је: емоционално оптерећење човека у рату пропорционално уништавајућој и рушилачкој ефикасности борбених средстава.

Ни једно борбено средство из ранијих ратова није ни могло имати тако снажан и непосредан утицај на проблеме менталног здравља човека као нуклеарно и ракетно оружје, које поседује таква својства да перманентно прети свим људима, у свако време и на сваком месту. То показује да је нужно критички гледати и у много чему мењати раније ставове, схватања и анализе проблема страха у борби. Застрашујуће дејство нуклеарног оружја на човека велико је и због тога што он зна да нема сигурне одбране и да не постоји апсолутно

ефикасна заштита од њега. Осим тога, с обзиром на велике могућности савремених средстава за преношење тих оружја, никада се не зна када и где може доћи до атомске експлозије.

Стварне и умишљене опасности. Не бисмо се могли задовољити оценом да је емоционално оптерећење човека у рату у сразмери са јачањем рушилачке моћи и снаге оружја. Неопходно је имати у виду и нове чињенице испољавања те опасности, као што је њено стално стварно или имагинарно присуство. Човек би у току целог рата перманентно био суочен са неизвесношћу због немогућности сазнавања свих претећих чинилаца. Он неће моћи одвајати стварне опасности од оних које замишља и то ће јакo оптерећивати његов психички живот. Може се чак рећи да ће често за моралну отпорност и психичко здравље човека бити опаснија умишљена група претећих наговештаја него стварно присутна опасност.

Интензивно доживљавање страха изазиваће представу опасности од изненадног атомског бомбардовања, нарочито у почетном периоду рата, док се не стекну искуства о интензитету и масовности примене нуклеарног оружја. Људи би масовно замишљали да ће тек уследити атомско бомбардовање. И моторне реакције, изазване овим слутњама, могу да буду веома бурне. Отуда се може рачунати да ће борац под притиском страха, више него икада у прошлости, тежити да се сакрије, да буде што мања мета.

Овакво стање погодује развијању патолошког страха депресивног карактера (паралисање активности, иницијативе и покрета) и спречава војника да правилно реагује на појаве борбене стварности.

Суровост животних услова у рату. У нуклеарном рату свака би се земља нашла у врло тешким условима егзистенције, далеко суровијим од оних у минулим ратовима. Сасвим је сигурно да би савремено наоружање до максимума усложнило те услове и да би сваки човек био изложен психичком и физичком напрезању до крајњих могућности. То би била стална и озбиљна претња не само физичком и психичком здрављу, него и моралним елементима човека.

Радиолошко дејство нуклеарног оружја. Мора се имати у виду да ће човек и поред најсвестранијих припрема и заштитних мера, увек рачунати с тим да нема и не може имати све услове за благовремено откривање интензитета радијације. Зато ће иако су губици мањи од радиолошког него од топлотног и ударног дејства, људи преувеличавати ефекат радијације. Неизвесност и стрепње од радијације ствараће код појединаца врло тешко психичко стање, што може парализовати њихову моћ опажања, мисаону делатност итд.

Тај страх биће код појединаца патолошког фобидног карактера, што ће посебно негативно оптерећивати њихову психу.

Страх од радијације као подмукле опасности биће један од најмучнијих елемената емоционалног оптерећења људи и интензивно ће угрожавати њихово психичко здравље. Машта и аутосугестибилност чиниће да појединци сваку промену на организму и најмањи органски поремећај припишу потајном дејству радијације или некој другој њиховим чулима недокучивој опасности.

Застрашавајућа пропаганда. Тактичко-техничка својства са-временог оружја омогућавају да се врло ефикасно искористе у про-паганди за рушење моралне снаге противника. Поуке из периода хлад-ног рата показују да би нападач, користећи најразличитија средства пропаганде, упорно настојао да код браниоца развије дефетизам, ка-питулантство, страх, неверовање у могућност ефикасне одбране итд. Ради тога ће он протурати најразличитије алармантне гласине, вести, претње, ултиматуме итд.

Један од услова за успех старешине у раду на јачању борбеног морала и развијању храбрости његовог људства јесте и познавање природе и последица страха. Зато сматрам да је корисно указати на неке опште појмове и проблеме страха у борби.

Шта је страх? Наука сматра да се страх код човека јавља у нај-ранијем детињству.

Поједини психолози су покушали да страх на неки начин од-реде и дефинишу (Рибо, Брусо, Рубинштајн, Сула, Корнилов и др.). Сула страх дефинише као узбудљиву реакцију која настаје „услед живе и трајне представе о могућном болу или злу“. Рибо каже: „Могло би се с правом тврдити, да страх има теолошки карактер, да се своди на лукавство, производећи у нападнутог лица тежњу да се сакрије и да ишчезне, да даје најмању нападну тачку и, предвиђајући мо-гућно зло, принуђава га да истраје у борби“. Један аутор каже да је страх „афект који потиче из нагона за одржањем“. Брусо каже да је страх одбрамбена реакција изазвана „нагоном самоодржања према спољним или унутрашњим чиниоцима који теже уништити једин-ку“ итд.

Ове и њима сличне дефиниције не могу се прихватити, јер су једностране и углавном постављене на биолошким елементима чове-ковог емоционалног живота, као да је страх само инстинкт само-одржања.

Марксистичка психологија доказује да се страх код човека не може сводити само на овај инстинкт, иако се његов значај не сме оспорити. Човек је свесно друштвено биће и њему су дата два свој-ства: индивидуалност и друштвеност (индивидуалност је друштвена, а друштвеност се испољава кроз индивидуалност). Човек често стра-хује због опасности по себе и свој живот — у основи тога страха је тежња за самоодржањем — али исто тако он често страхује и због тога да ли ће као друштвено биће успешно одговорити обавезама према другима и према друштву уопште, страх за друга и слично.

Ако би страх свели искључиво на биолошке основе, што често чине грађански психолози, онда не би могли да видимо разлику из-међу страха код човека и страха код животиња, а та разлика је велика.

Због изванредне сложености те емоције и због низа још научно неосветљених проблема у вези с њом у неколико речи или реченица није могуће потпуно одредити ову емоцију. У овом чланку под стра-хом ћемо подразумевати оно непријатно емоционално преживљавање изазвано стварним или замишљеним појавама и предметима који угро-жавају индивидуу и испуњење њених потреба личних и социјалних.

Физиолошки симптоми страха. Страх код војника у борби редовно прате бројне физиолошке промене у организму. Унутрашње реакције нису подједнаке чак ни код истог војника у свакој ситуацији. Треба разликовати врсту, интензитет преживљавања и различите посредне комбинације које условљавају и прате страх. Тако се може вршити извесна градација физиолошких пратилаца страха, ако се ради о стрепњи, шоку, патолошким стањима и сл.

Страх условљава бројне промене у организму, као на пример:

а) промене у дисању: испрекидан ритам, растезање бронхија, стезање бронхија, промена дубине дисања, напори при издисању;

б) промене у крвотоку: стезање крвних судова, повећање крвног притиска, испрекидан рад срца, јако или слабо лупање срца, неравномерни ритам рада срца;

в) промене у секрецији: појачава се секреција, смањује се секреција, излучивање суза, излучивање надбубрежних жлезда, брзо старење, седење косе, јаче знојење, жутица и друго;

г) промене у пробавним органима: стезање једњака, заустављање лучења, испуштање столице, губљење апетита, неконтролисано мокрење, реаговање желуца, реаговање жлезда и слично;

д) механичке реакције у мишићима: језа, дрхтање руку, опште дрхтање, жежење коже, проширене зенице, бледило лица, повећање очију, млохавост образа, опуштање доње вилице, парализа ногу, ширење ноздрва, смањење или повишење тонуса итд.

Важну улогу у физиолошком механизму страха игра централни нервни систем. По интензитету физиолошких промена прилично тачно можемо одредити интензитет страха кога у одређеном тренутку преживљава сваки појединац.

Познато је да су многи затвореници на вест да су осуђени на смрт преживљавали огромне промене у целом организму. Дешавало се да човеку од страха за неколико часова оседи коса и слично.

У преживљавању страха има нечег особеног код сваког појединца. Узрок томе је у бројним разликама историјског развоја, друштвеног живота, односа међу људима, традиција, васпитања, географског положаја, основних мотива борбене активности и целокупног обликовања личности. Ово никако не смемо подвести под реакционарне расистичке теорије. И изразити физиолошки пратиоци страха могу се модифицирати, односно не испољавају се подједнако код свих људи.

Група учесника НОР-а¹ у једној анкети дала је податке према којима су због страха у борби осећали:

узнемиреност	94%	дрхтање (руку, ногу)	55%
слабост и малаксалост	90%	успорено куцање срца	40%
знојење	87%	често мокрење	38%
ненормално дисање	85%	тегобе у стомаку	25%
губљење апетита	75%	несвестицу	6%
бледило	68%	повраћање	3%
суха уста	65%	одузимање гласа	2%
лупање срца	65%	парализу делова тела	1%
жежење коже	61%	неконтролисано мокрење	1%
промене гласа	57%	неконтролисано вршење	
		нужде	0,02%

¹ Испитивања је вршио аутор чланка. Не сме се занемарити чињеница да су подаци прикупљани десетак година после рата, што условљава да се критички примају.

Интересантно је запазити знатне разлике између ових података и оних које је дала група војника америчке војске.² 75% — спуштање у стомаку, 68% — јако куцање срца, 59% — болови у стомаку, 56% — дрхтање и треперење, 56% — хладно знојење, 53% — напето осећање у стомаку, 51% — осећање слабости и несвестице, и 24% — повраћање.

Покушај класификације страха. По узроцима, току и последицама страх се може класифицирати зависно од оног од чега се притом полази. У савременој психолошкој литератури страх се најчешће класифицира по интензитету.

Неки психолози издвајају — обичан страх, стрепњу, забринутост и ужас, а други говоре о објективном и умишљеном страху. Неки разликују индивидуални и колективни страх итд.

Посебна тешкоћа је класифицирање, односно проучавање проблема страха са становишта и потреба војске.

Страх може бити урођен и стечен. Бројним експериментима утврђено је да се урођени елементи страха манифестују само у неколико случајева. Запажено је да се код малог детета страх испољава при губљењу чврсте подлоге, изненадном звуку и слично. Све друго од чега се човек плаши стечено је животним искуством и учењем.

За нас је од посебног интереса егичка страна страха. При извршавању војничких дужности, а нарочито у борби, нормално је да човек често доживљава страх. Ако су тада поступајући војника изазвани страхом у супротности са његовом дужношћу, они се не могу морално правдати. И кад су изазвани страхом, издајство, напуштање дужности, кукавичлук, симулирање и слично, сматрају се тешким моралним преступима.

Страх може да делује као подстрек, односно стимулс за извршавање борбених задатака, а може и да отежава, па и да спречава њихово успешно извршење. Под утицајем страха појединци или целе јединице понекад још више напредују своје психичке и физичке снаге и успешно извршавају борбене задатке, а дешава се да под утицајем страха код појединаца долази и до потпуног деморалисања, слабог вршења борбене дужности, доношења нецелисходних одлука итд.

Задржаћемо се мало више на психолошким основама страха, јер оне су најважније за опредељење утицаја ове емоције на борбени морал појединаца и јединица.

При преживљавању страха, код човека поједине психичке функције могу да буду сасвим поремећене. Страх може да парализује његово опажање, представе, имагинације и мисаону делатност.

За страх испољен кроз забринутост, стрепњу и бојазан могли бисмо рећи да је специфичан и да има своје посебне карактеристике. Најчешће, то је страх ипчекивања и замишљања опасности ако она није непосредна. У таквим ситуацијама код војника доминира машта. Он је брижан, стрепи и боји се, јер су његове мисли опчињене представама о опасностима за које предпоставља да ће уследити. Такав страх може да се појави у најразличитијим ситуацијама: за време

² Подаци узети из књиге: *Страх у бици*, од америчког војног психолога Доларда.

непосредних припрема за борбу, приликом поласка на фронт, у периоду затишја, при изласку на полазни положај, у току радова на припремању одбрамбених положаја или нападних тактичких радњи итд. Он може да обузме војника кад је на стражи, маршу, осматрачници док је на фронту затишје, у патроли, извиђању, заседи и сличним ситуацијама.

Пред саму борбу, у напетом ишчекивању, такав страх обузима скоро без изузетка сваког војника. Др Брусо с правом говори да је стрепња најчешће „у суштини, страх који се рађа“. Војник узбуђен очекивањем догађаја, нарочито ако није окупиран неким активностима, препуштен је машти. Самосавлађивање није ометано и моторне реакције остају под контролом свести, али војник се веома нелагодно осећа и његов емоционални живот може да буде пренапет. Ипак, може да се догоди да под притиском стрепње и бујне маште, а нарочито дужих ишчекивања, војник подлегне и покуша ту „неиздржљиву“ и „немогућу“ ситуацију да реши удаљавањем из јединице, симулирањем болести, прикривањем, дезертерством и слично.

Такво „немогуће“ стање и чини да учесници рата највише „памте“ страх пред борбу, а многи су склони тврдњи да нису доживљавали страх, сем „уочи саме борбе“, „пре почетка“ и „док не почне да пуца“.

Карактеристичне податке о томе дала је група учесника НОР-а. На питање: о чему сте мислили пред саму борбу, у заседи очекујући непријатеља и сличним ситуацијама, од укупног броја анкетираних одговорило је: колико још има до почетка борбе 76%, кад ће непријатељ наићи 62%, ништа нарочито 57%, на задатак 54%, не бих могао рећи 27%, о свему (да ли ћу погинути, бити рањен, извршити задатак итд.) 26%, колико још треба чекати 20%.

Ови одговори потврђују да је таква ситуација непријатна за војника. Иако је тада машта живља, карактеристично је да се често дешава да само једна мисао овлада целокупном психичком активношћу војника. Усредреди се пажња на оно што ће се догодити, а то је најчешће нејасно, коју војник не може прекинути ни скренути на нешто друго, јер му се упорно намеће. У таквом стању психичка активност војника најчешће остаје на ниском степену, долази до упорног придржавања истих мотива, једноличног понављања истих покрета и радњи. На пример, према изјавама групе бораца НОР-а, карактеристично је да се војници растеређују од бриге и стрепње на најразличитије начине: „волео сам да грицкам хлеб“, „јако сам желео да пушим“, „машинално сам нечујно звиждукао и изводио ко зна какве мелодије“, „мени се чинило да ми опрема никако не стоји и стално бих је поправљао, чистио оружје, проверавао метке, гледао и чачкао бомбе“, и слично.

Има не мали број војника који су у оваквим ситуацијама просто опчињени вртоглавим надирањем представа и мисли без реда и сврхе и нарочитом узнемирености.

Објективни страх настаје под утицајем предмета и појава борбене стварности, тј. изазивају га различити догађаји, појаве и претећи

наговештаји бојишта, где је опасност непосредна. Група од око 600 бораца НОР-а дала је овакве одговоре на питање шта је код њих изазивало страх:

шум минобацачке мине у ваздуху	100%	неочекивано наређење за одступање	59%
изненадан пуцањ у близини рањавање у стомак	97%	неочекивани узвици „стој“ „ко иде“ итд.	59%
погибија старешине	88%	гледање изнемоглих и болесних	52%
нестанак муниције у току борбе	87%	осветљавање положаја ноћу у току борбе	50%
губљење везе са јединицом тресак граната и бомби у близини	82%	рањавање у груди непријатељеви борбени повици	48%
квар на оружју у борби	82%	гледање великог броја непријатеља	42%
гледање тешко рањених погибија или рањавање нај-бољег друга	81%	рањавање у главу	40%
рањавање у ноге	75%	посматрање унакажених другова	37%
лоше вести о губицима	75%	неочекивана тишина у ноћној борби	32%
звук непријатељског авиона	73%	неочекивана ломљење грана, падање камења	24%
изненадна појава непријатеља	64%	гледање убијених	16%
нервоза, узнемиреност и брижност старешине	62%		14%
	61%		

Ови подаци такође потврђују закључак да у борби нема и не може бити спокојних војника, тј. сасвим имуних од страха, јер страх изазивају бројне појаве и догађаји на бојишту, а нарочито јак страх изазивају: шум минобацачких мина у ваздуху, изненадан пуцањ у близини, погибија старешина, губљење везе са јединицом итд.

Преживљавање страха у току борбе није увек подједнако ни код истог борца у скоро истоветним ситуацијама. Неки учесници НОР-а изјављују да су приликом бомбардовања из ваздуха понекад интензивно осећали страх и изразито реаговали (бледило лица, дрхтање ногу, знојење, убрзан рад срца и слично), а да понекад тога није било.

Ови подаци могу за старешину да буду вишеструко корисни. Познавање појава које проузрокују страх, а нарочито оних које изазивају његово интензивно преживљавање — омогућава старешини да благовремено предупредује или бар сузбија њихове штетне последице.

Објективни страх може да буде мањег или већег интензитета. Овим је условљена особеност психичког живота војника у датој ситуацији. Може се догодити да војник, под утицајем страха „нема више шта да ради“, „не може да мисли“, нити да продужи дуну борбену активност коју је до тада вршио. То може да доведе до промена у раду појединих психичких функција: да не сагледава реално ситуацију, да нереално опажа стварност и појаве на бојишту. У другим случајевима под притиском објективног страха јавља се успорење, тј. стагнација у одређеној психичкој активности. У трећем случају, психичка активност војника страхом може бити појачана, машта може да буде интензивнија и срачуната на борбену активност. Споро резоновање војника може да смењује динамична психичка активност.

Објективни страх у појединим ситуацијама, ако није сувише јак, може појачати енергију и мисаону активност војника: да испољи више иницијативе, будности, окретности и сналажљивости.

Треба одмах указати и на то да психичке функције при доживљавању објективног страха нису никада идентичне с нормалном активношћу војника, на што старешине морају увек рачунати. У крајњем случају, страх најчешће смањује психичку енергију војника и негативно утиче на његове борачке квалитете.

Има случајева кад страх може обузети војника иако нема непосредне или вероватне опасности. О томе говори и пример узет из изјаве друга М. В.: „1945. године моја јединица је имала вежбу. Добио сам две енглеске бомбе да их бацам у ров. Те бомбе раније нисам честито ни видео. Било ми је неугодно да питам како се активирају. Мислио сам да ћу то брзо и сам схватити. Имао сам обичај да активирам бомбу, мало сачекам и бацам. Тако сам бацао ‚крагујевке‘ и ‚италијанке‘. Узмем једну и активирам је, али нисам држао виљушку. Бацио сам је, на велику срећу, одмах. Експлодирала је у ваздуху, метар-два далеко од мене. Био сам сав у диму. Другови су мислили да сам погинуо и протрчали су. Само ме је на неколико места лакше ранила. Чини ми се да страх нисам осећао“.

Друг М. В. прича да је касније често преживљавао страх кад год би се сетио тог случаја, јер је раније, увек, кад је бомбу активирао мало сачекао па је тек онда бацао. Један војник је на тој вежби погинуо због тога што није знао руковати бомбом, а он је видео тај призор итд.

Б. Н. каже да је на Тјентишту 1958. године, када је била прослава петнаестогодишњице битке на Сутјесци, преживео изванредан страх. „Био сам немиран. Нисам могао да спавам. Чак сам сањао како ме гоне Немци, а ја бежим“.

В. Ј. је учествовао у борбама за ослобођење Београда и био је теже рањен. Он каже да му кућа у Симиној улици, пред којом је био рањен, и сада кад год је види изазива страх и немир. „Хоћу да будем равнодушан“, каже он, „али не успева ми то. Чим угледам ту кућу, нешто ме узнемири, узбуди“.

Овакве појаве могу да се објасне механизмом образовања условног рефлекса. Долази до активних веза између изазивача страха и оних појава и предмета који дотад нису изазивали страх, или су чак изазивали супротна емоционална преживљавања. Тако долази, уз помоћ емоционалног памћења и репродуковања, до буђења страха због раније преживљених опасности.

Тај страх је плод маште и могуће га је доживети на различите начине. Већи број учесника НОР-а прича о таквим појавама.

Има случајева кад се може појавити тзв. „задоцнели страх“, тј. да страх наступи тек када више нема опасности. Ово се објашњава тиме што војник док траје опасност напреже све своје снаге да је отклони и изврши задатак, па му се пажња усредсређује на дужност, а касније на опасност — иако је више нема. Исцрпљеност организма и опадање напетости погодују развијању страха, јер се тада може доживети мучно осећање клонулости.

Страх код старешине унеколико се разликује од страха код војника, јер је он поред бриге за свој живот и опстанак оптерећен и старешинском дужношћу. Због тога страх код старешине често проистиче из његове старешинске функције: брига за своје људство

и безбедност своје јединице, за извршење задатака итд., што чини да старешина има најмање времена да мисли на себе и на сопствену безбедност. Тако, према неким нашим истраживањима, код великог броја старешина страх је условљавала њихова старешинска одговорност. Од укупног броја упитаних што је код вас, као старешина, изазивало страх у борби, одговорило је: да не изгубим пуно бораца, — 32%, да не извршим задатак — 27%, да рањен не паднем у руке непријатељу — 15%, да не будем тешко рањен — 22%, да не погинем — 4% итд.

Може се рачунати на извесну нереалност ових података, али је сигурно да старешина више брине и стрепи за своју јединицу него за лични живот.

Друг Ш. Д. прича: „Најбољег борца из чете морао сам да упутим на тежак задатак. Дубоко у непријатељској територији требало је да из заседе ликвидирам једног познатог зликовца, који је увек био на опрези, а имао је и стражу око себе. Знао сам да је то тешко, да ту треба и среће. Зато сам морао да пошаљем најбољег али и мени најдражег борца. У њега сам имао поверење. Много ме коштало ишчекивање резултата, јер нисам знао шта чекам: да ли је онај зликовац жив или убијен. Много напетости, неспокојства и страха да не изгубим тог борца. На све друго сам био заборавио“.

Друг Ј. Т. који је у рату био командант батаљона каже да му је јако урезан у сећање овај доживљај: „Пошто смо често били под ударом непријатељске артиљерије, минобацача и авијације — стално сам страховао да ми не изгину борци, да одједном не настрада њих више. Једном нас је непријатељ страховито засуо минобацачком ватром у подножју Гарча. Трајало је то дуго. Колико је ту било зебње. Непрекидно сам тражио да ме обавештавају да није неко погинуо.“

Оно што старешину одржава у рату јесте, управо, стално ангажовање и велика активност коју захтева његова функција и одговорност за све што се у његовој јединици мора учинити за успех у борби. Он бдије над судбином сваког војника. Он је стално активан и узет разним проблемима и задацима, мора увек бити благовремено и тачно обавештен о сваком догађају на фронту и реаговати на промене брзо и целисходно. Он проучава податке, припрема акције, доноси одлуке.

Познато је да тамо где почиње активност, почиње и слабљење страха, што старешини омогућава да савлада толике напоре и тешкоће. Ипак, мора се имати на уму да старешина често дозвољава велика узбуђења: неуспех у извршењу борбених задатака, велики губици, изненађења, порази итд. Све то може да доведе до пренапрезања психичког живота, што се може догодити у врло бруталној форми, али такви случајеви су ретки.

Старешине се често не одмарају више дана и ноћи, јер не могу себи да обезбеде ни минимум сна и мира, што доводи до веће лабилности нервног система, ремећења рада крвних судова, стомачних сокова и срца. Настаје главобоља, несанице — психички и физички замор, што доводи до разних улкусних болести, нарочито чира на 12-палачном цреву.

Старешина је дужан да чува своје психичко и физичко здравље. Најбољи је лек: потребни одмори са релаксацијом нервног система, што уреднија исхрана, смањење пушења и активна борба за уравнотежавање емоционалног живота.

Индивидуалне разлике у преживљавању страха врло су разноврсне. Под утицајем ратних услова живота и у завасности од бројних других фактора, код појединих војника може да преовлађује страх депресивног карактера (паралисани су у активности), код других преовлађује страх динамичне природе (подстакнути су у покретима и моторним реакцијама), а код трећих, страх може да прелази нормално дате границе и да поприми облике страха патолошког карактера.

У случајевима преживљавања патолошког страха паралисане су психичке функције дотичног војника, а он постаје превише сугестибилан, лако се поводи за паничарем, нецелисходно реагује у борби и слично.

Под појмом патолошког страха треба подразумевати и све врсте фобија, када се појединци од нечега плаше више него што је уобичајено. Постоје разне врсте фобија. У НОР-у су биле масовне фобије страха од авиона, минобацача, нагазних мина (нарочито на сремском фронту) и сл. Још у миру познате су тзв. никтофобије — страх војника од мрака, а има случајева да у току обуке неке војнике захвата интензиван страх од великих висина, широких водених површина и слично.

Појединци су у НОР-у испољавали велику личну храброст и чак се јављали за извршење врло опасних подухвата, али чим би се појавили непријатељски авиони, они нису могли код себе да спрече испољавање врло јаког страха.

Патолошки страх је управо такво доживљавање ове емоције које најчешће доводи до појаве изненадних незадрживих нагона ка безобзирном бекству. Услед огромне узбуђености сасвим слабе вољне функције ишчезава и осећање моралних обавеза. Због опасности која изгледа тако велика, нагон самоодржања потпуно ослобађа бујицу мотива самоодржања. Реакција и поступци војника у оваквој ситуацији најчешће су нецелисходни и често долази до најтежих последица — до панике. Зато у таквом стању војник може да учини нешто што иначе не би учинио — да побегне са положаја, да се сакрије, да се завуче у неки заклон — и постане немоћан за борбену активност.

Неки војници су по природи неуравнотежени, са урођеним или стеченим патолошким оследама личности. Такви брзо губе контролу над собом и падају у афективно стање страха и при најмањој стварној или умишљеној опасности.

Одређена животна искуства и бројни конституциони чиниоци условљавају да се војници различито држе у критичним ситуацијама, па чак да се исти војник различито држи у двама скоро истоветним ситуацијама. Мало је оних који су храбри у свим ситуацијама, али такође је мало и оних који би били страшљиви до те мере да њихово доживљавање страха поприма патолошке облике. Неки јаче доживљавају страх него други, па и онда кад њихови другови уз њих ни мало нису узбуђени.

А. С. је био пре неколико година у војсци. Док је био дете бо-
јао се грмљавине. За време рата, код му је било 7 — 8 година, фаши-
стички окупатори су бомбардовали његово село и тада је доживео јак
страх. Као војник био је добар и дисциплинован, али је на гађањима
преживљавао јак страх и никада није имао успеха у гађању.

За претерану страшљивост појединаца често су криви средина,
разни утицаји из детињства, погрешно васпитање, тешки и немили
доживљаји, функционална или органска обољења, трауме и др.
Узроке треба тражити и у честом преживљавању страха, јер лабилне
особе тако губе снагу за савлађивање страха у опасним ситуацијама.

Погодан терен за појаву патолошког страха представљају
тешки доживљаји из прве борбе, тешка рањавања, интоксикације
алкохолном, никотином, после прележаног тифуса и сл.

Војник који доживљава патолошки страх испољава мало жи-
вотне снаге, његове мисли су ограничене и спутане, у поступцима је
неодлучан и најчешће има специфично држање: погури се, врат
увуче у рамена, видно дрхти целим телом или се шћућури сасвим
паралисан или је немиран, не може да се одмори, ноћу кричи и виче
у сну, нерасположен је и мрзовољан, губи апетит и нагло мршави.

Проблем страха војника у борби је комплексан. Он се може
осветљавати са различитих позиција руковођења људима у рату.
У овом чланку задржали смо се само на психолошком опредељењу
страха у борби, чије познавање може користити војним старешинама
у раду на развијању високог војничког морала њихових јединица.

Потпуковник

Вуко МИХАИЛОВИЋ